

Michał Płachta

Prawa człowieka w kontekście przeszkód ekstradycyjnych

Palestra 48/5-6(545-546), 193-204

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DRAWA CZŁOWIEKA

Michał Płachta

Prawa człowieka w kontekście przeszkód ekstradycyjnych

Prawa człowieka w sposób nieunikniony przenikają także do sfery międzynarodowej współpracy w sprawach karnych. Tutaj chciałbym się skoncentrować na najstarszej z form tej współpracy, a mianowicie ekstradycji. Z uwagi na spore zainteresowanie tą problematyką w literaturze zagranicznej konieczne¹ jest ograniczenie pola rozważań wyłącznie do jednego aspektu: przeszkód ekstradycyjnych².

1. Kategorie praw człowieka

Naruszenia praw człowieka w państwie występującym z wnioskiem o wydanie ściganego, albo też prawdopodobieństwo wystąpienia tych naruszeń, nie w każdym wypadku muszą sta-

---

¹ Zob. np. J. Dugard, Ch. Van den Wyngaert, *Reconciling Extradition with Human Rights*, *American Journal of International Law* (dalej: AJIL) 1998, t. 92, s. 187; Ch. Van den Wyngaert, *Applying the European Convention on Human Rights to Extradition: Opening Pandora's Box?*, *International and Comparative Law Quarterly* 1990, t. 39, s. 757; O. Lagodny, S. Reissner, *Extradition Treaties, Human Rights and „Emergency Brake” – Judgments: A Comparative European Survey*, *Finnish Yearbook of International Law* 1994, t. 2, s. 232; O. Lagodny, W. Schomburg, *International Cooperation in Criminal Matters and Rights of the Individual from a German Perspective*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 1994, t. 2, s. 379; A.H.J. Swart, *Human Rights and the Abolition of Traditional Principles*, (w:) *Principles and Procedures for a new Transnational Criminal Law*, red. A. Eser, O. Lagodny, Freiburg 1992, s. 505; G. Gilbert, *Aspects of Extradition Law*, Nijhoff – Dodrecht 1991, s. 79–93; C.H.W. Gane, *Human Rights and International Cooperation in Criminal Matters* (w:) *Crime Sans Frontieres*, red. P. J. Cullen and W.C. Gilmore, Edinburgh University Press 1998, s. 186. Spośród polskich autorów zob. W. Hermeliński, *Ekstradycja a prawa człowieka*, „Palestra” 2001, nr 1–2, s. 126–134; M. Płachta, *Human Rights in the Context of Extradition*, *Comparative Law Review* 2001.

² Szerzej nt. przeszkód ekstradycyjnych zob. M. Płachta, *Zasady i przeszkody ekstradycyjne*, *Prokuratura i Prawo* 2000, nr 7–8, s. 23–40.

nowić przeszkodę ekstradycyjną. Zarówno uniwersalny system ochrony praw człowieka ustanowiony na bazie Międzynarodowych Paktów Praw Obywatelskich i Politycznych (MPOP)³ wraz z protokołami fakultatywnymi⁴, jak i systemy regionalne: europejski oparty na europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPC)⁵ i amerykański oparty na Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka (AKPC)⁶, rozróżniają trzy kategorie praw⁷:

1. prawa, które mogą zostać ograniczone lub zawieszane w pewnych ściśle określonych przypadkach takich jak bezpieczeństwo publiczne, konieczność ochrony porządku publicznego, zapobieganie przestępczości czy ochrona praw i wolności innych osób;

2. prawa ograniczane tylko w przypadku stanu wyjątkowego, wojennego lub w przypadku wojny;

3. prawa, które nie mogą być ograniczone ani zawieszane w żadnym wypadku. Są to prawa będące normami *ius cogens*.

Do pierwszej kategorii zalicza się prawo do wolności słowa i wolności zrzeszania się. Druga kategoria praw zawiera między innymi prawo do wolności i prawo do rzetelnego i uczciwego procesu (*fair trial*). Regulacje zezwalające zawieszenie tych praw zawarte są w art. 4 MPOP – przyczyną zawieszenia może być: „wyjątkowe niebezpieczeństwo publiczne zagrażające istnieniu narodu”. Konwencja europejska reguluje to w art. 15, gdzie wymienia się jako powód zawieszenia: wojnę lub inne niebezpieczeństwo publiczne zagrażające życiu narodu. Konwencja amerykańska poszerza katalog przyczyn zawieszenia o „inną wyjątkową sytuację, która zagraża niepodległości lub bezpieczeństwu Państwa-Strony”.

Do trzeciej grupy praw – praw absolutnych należą tak fundamentalne prawa jak prawo do życia, zakaz niewolnictwa, zakaz tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania, zakaz dyskryminacji. Wspomniany podział praw człowieka nie w pełni przystaje do Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów⁸. Niemniej jednak z uwagi na jej odmienną strukturę zawarte w niej prawa można podzielić na absolutne i względne, które mogą być ograniczone w interesie bezpieczeństwa narodowego, zdrowia lub wolności innych osób⁹.

³ Uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 16 grudnia 1966 r., ratyfikowane przez Polskę 3 marca 1977 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

⁴ Pierwszy protokół fakultatywny uchwalony razem z MPOP 16 grudnia 1966 r., ratyfikowany przez Polskę 14 października 1991 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 23, poz. 80). dotyczy uznania kompetencji Komitetu Praw Człowieka do przyjmowania i rozpatrywania skarg podlegających jego jurysdykcji. Drugi protokół fakultatywny uchwalony 15 grudnia 1989 r., dotyczy zniesienia kary śmierci.

⁵ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r. ratyfikowana przez Polskę 15 grudnia 1992 r. Konwencja była uzupełniana protokołami fakultatywnymi. Polska ratyfikowała tekst konwencji wraz z protokołami nr 2, 3, 5, 8, a następnie protokoły nr 1 i 4 ratyfikowane 26 lipca 1994 r. oraz protokół nr 6 ratyfikowany 14 kwietnia 2000 r.

⁶ Amerykańska Konwencja Praw Człowieka uchwalona w San José 22 listopada 1969 r. oraz dwa protokoły dodatkowe: Protokół z San Salwador (17 listopada 1988 r.) i Protokół w sprawie zniesienia kary śmierci (8 czerwca 1990 r.). Zob. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *Prawa człowieka dokumenty międzynarodowe*, Toruń 1996, s. 311–312.

⁷ Szerzej nt. hierarchii norm i źródeł w obrębie praw człowieka zob. T. Meron, *On a Hierarchy of International Human Rights*, AJIL 1986, t. 80, s. 1. Zob. także *ILA Report 1994: Report of the 66th Conference of the International Law Association*, Buenos Aires 1994, s. 153.

⁸ Zob. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *ibidem*, s. 344–359.

⁹ Zob. Raport ILA z konferencji w Buenos Aires (1994), *ibidem*.

Wyodrębnienie trzech grup praw pozwala na wstępne określenie, które z praw człowieka mogą stać się przeszkodą ekstradycyjną. Niewątpliwie kategoria praw absolutnych, zwłaszcza tych, które zostały ujęte w umowach, których państwo jest stroną, ale także prawa stanowiące drugą kategorię np. prawo do sprawiedliwego i słusznego procesu, mogą stać się w pewnych okolicznościach podstawą odmowy wydania uciekiniera państwuzywającemu. Natomiast naruszenie praw zaliczanych do pierwszej grupy raczej nie będzie stanowić samoistnej podstawy odmowy wydania. Oczywiście nie jest to zasada absolutna i w określonych sytuacjach państwo może oprzeć na którymsz z praw należących do tej grupy, odmowę wydania, wydaje się jednak, że w istocie będzie to tylko zasłona dla rzeczywistych powodów nieuwzględnienia prośby ekstradycyjnej.

2. Poszczególne prawa człowieka jako potencjalne przeszkody ekstradycyjne

A) KARA ŚMIERCI

Zwyczajowe prawo międzynarodowe nie zawiera zakazu stosowania kary śmierci. Wprowadzie drugi protokół fakultatywny (1989 r.) do MPPOP, szósty protokół fakultatywny do EKPC (1983 r.) oraz protokół fakultatywny z 1990 r. do AKPC wprowadzają zakaz stosowania kary śmierci oraz to, że większość krajów rozwiniętych wycofało karę śmierci ze swoich katalogów kar, lub *de facto* zrezygnowało z jej stosowania, to jest ona nadal w pełni legalną i stosowaną karą w wielu krajach¹⁰. Mimo że brak jest podstaw prawnych, wyjąwszy odpowiednie klauzule zawarte w pewnych umowach ekstradycyjnych¹¹, do odmowy wydania osoby ściganej w sytuacji, gdy w stosunku do niej mogłaby zostać orzeczona kara śmierci, to państwa, które zrezygnowały ze stosowania tej formy kary starają się utrudniać ekstradycję do kraju, w którym kara śmierci jest nadal stosowana. W zaistniałej sytuacji państwo składające wniosek o wydanie jest zmuszane albo do zmiany kwalifikacji prawnej zarzucanego czynu na taką, która nie przewiduje sankcji w postaci kary śmierci np. zabójstwo zamiast morderstwa, co powoduje nierzadko powstanie pewnej fikcji prawnej¹². Innym sposobem jest złożenie gwarancji, że w konkretnej sprawie nie zostanie orzeczona kara śmierci.

Rodzi to jednak pytanie, kto jest uprawniony do składania takich gwarancji? Rząd państwa wnioskującego o ekstradycję, organy prokuratury czy sąd? Jakiegokolwiek rozwiązanie powoduje powstanie wątpliwości prawnych. Władza wykonawcza w praworządnym państwie nie ma prawa wkraczać w sferę zarezerwowaną dla władztwa sądowniczego. Deklaracja tego rodzaju złożona przez prokuratora, że nie będzie wnioskował o orzeczenie kary śmierci nie ma żadnej mocy wiążącej w stosunku do sądu. Natomiast deklaracja tego rodzaju złożona przez sąd nie mogłaby być w żaden sposób później wyegzekwowana¹³. Wydaje się, że jedyną w pełni legalną formą takiej deklaracji byłoby oświadczenie parlamentu kraju

¹⁰ W. A. Schabas, *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Boston 1993, s. 34.

¹¹ Por. np. art. 67 umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych (Dz.U. z 1995 r. Nr 128, poz. 619).

¹² J. Dugard, Ch. Van der Wyngaert, *Reconciling Extradition with Human Rights*, *American Journal of International Law* 1998, t. 92, s. 197.

¹³ Zgodnie z zasadą niezawisłości sędziowskiej.

wnioskującego, które pociągałoby za sobą zmianę, choćby czasową, prawa w kłopotliwej kwestii. W praktyce oświadczenia tego typu są składane przez państwa i są realizowane na zasadzie wzajemnego zaufania. Państwa rezygnują z zastosowania kary śmierci zadowalając się możliwością osądzenia, zwłaszcza że dysponują ekwiwalentami kary zasadniczej w postaci dożywotniego lub wieloletniego bezwzględniego pozbawienia wolności.

Państwa mające na uwadze dalszą współpracę w zwalczaniu przestępczości dążą do przestrzegania składanych przez siebie deklaracji, aby nie spotkać się z odmową ekstradycji w przyszłości. Sytuację taką dobrze obrazuje sprawa *Short* przeciwko Holandii¹⁴. Holenderski Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że istnieje nierozwiązywalny konflikt pomiędzy *NATO Status of Forces Agreement (NATO SOFA)*¹⁵ regulującym stacjonowanie wojsk NATO w Holandii, a EKPC. Tymczasem na podstawie *NATO SOFA Short*, będący amerykańskim żołnierzem, miał zostać wydany władzom Stanów Zjednoczonych, które oskarżały go o zamordowanie żony. Konflikt dodatkowo zaostrzał fakt, iż Holandia ratyfikowała szósty protokół dodatkowy do EKPC zakazujący stosowania kary śmierci. Holenderski Sąd Najwyższy uznał, że interes jednostki jest ważniejszy w tym przypadku od zobowiązań państwa w stosunku do drugiego państwa. Ostatecznie *Short* został wydany po uprzedniej zmianie kwalifikacji zarzucanego mu czynu, dzięki czemu nie groziło mu już skazanie na karę śmierci¹⁶.

Inną drogą poszedł Europejski Trybunał Praw Człowieka rozstrzygając sprawę *Soering* przeciwko Wielkiej Brytanii¹⁷, gdzie, aby usprawiedliwić odmowę ekstradycji w sprawie, w której orzeczenie kary śmierci było niemal pewne, Trybunał wołał powołać się raczej na zakaz nieludzkiego traktowania, niż dopuścić do wydania ściganego.

B) ZAKAZ TORTUR

Stosowanie tortur czy możliwość ich zastosowania przez organy władzy państwowej w każdym wypadku stanowi przeszkodę ekstradycyjną. Wszystkie konwencje dotyczące praw człowieka zawierają zakaz ich stosowania, ponadto istnienie specjalnych konwencji dotyczących tej kwestii (Konwencja przeciwko torturom oraz innemu okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z 1984 r., Międzypaństwowa Konwencja o zapobieganiu torturom z 1985 r., Europejska Konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu z 1987 r. wraz z dwoma protokołami dodatkowymi z 1993 r.) powodują, że nie ma wątpliwości co do istnienia całkowitego zakazu stosowania jakichkolwiek fizycznych czy psychicznych tortur. Zatem żadne państwo nie będzie miało kłopotów z uzasadnieniem odmowy ekstradycji, jeśli przypadki stosowania tortur¹⁸ zdarzają się w państwie występującym z wnioskiem o

---

¹⁴ Wyrok holenderskiego Sądu Najwyższego z 30 marca 1990 r. Zob. *The Netherlands: Opinion of the Advocate-Generaal and Supreme Court Decision in the Netherlands v. Short*, 29 I.L.M. 1375 (1990); J. E. Parkerson, S. J. Lepper, *Short v. Kingdom of the Netherlands*, AJIL 1991, t. 85, s. 698.

¹⁵ Londyn 1951 r., ratyfikowana przez Polskę 27 maja 1999 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 21, poz. 257).

¹⁶ B. Swart, *Extradition*, (w:) *International Criminal Law in the Netherlands*, red. B. Swart, A. Klip, Freiburg 1997, s. 114.

¹⁷ *Soering v. United Kingdom*, ETPC, Ser. A, nr 161 (1989).

¹⁸ *Amnesty International* dokonała przeglądu raportów ze 195 krajów i terytoriów za okres od roku 1997 do połowy roku 2000. Przegląd wykazał, iż od roku 1997 AI otrzymała raporty dotyczące przypadków stosowania tortur i brutalnego traktowania przez funkcjonariuszy państwowych w ponad 150 krajach. W ponad 70 krajach tortury i brutalne traktowanie przez funkcjonariuszy państwowych były

wydanie¹⁹. Jeśli o jakimś prawie człowieka da się powiedzieć, że bez cienia wątpliwości należy ono do kategorii norm *ius cogens*, to jest nim zakaz stosowania tortur. Wątpliwości mogą natomiast rodzić się na gruncie wykładni pojęcia tortur. Jednakże, jeśli nawet konkretne praktyki organów państwa nie zostaną uznane za akt stosowania tortur to niewątpliwie będą mogły zostać zakwalifikowane jako okrutne, nieludzkie lub poniżające traktowanie, co w istocie stanowi równie solidną podstawę odmowy wydania osoby ściganej.

C) ZAKAZ OKRUTNEGO, NIELUDZKIEGO I PONIŻAJĄCEGO TRAKTOWANIA I KARANIA

Szeroki zakres pojęcia okrutne, nieludzkie i poniżające traktowanie i karanie oraz jego ogólność pozostawia szerokie pole na jego interpretację. Rodzi to duże rozbieżności w jego rozumieniu i kwalifikowaniu poszczególnych sytuacji jako naruszeń praw człowieka. Należy zatem każdorazowy przypadek rozpatrywać oddzielnie w świetle towarzyszących mu konkretnych okoliczności.

(I) SYNDROM KORYTARZA ŚMIERCI (*DEATH ROW PHENOMENON*)

Kazus tzw. fenomenu korytarza śmierci (nazwa ta oznacza stan traumatyczny spowodowany przebywaniem w trudnych warunkach w celi śmierci przez długi okres czasu, od kilku do kilkunastu lat, spowodowany trwającym procesem rozpatrywania kolejnych odwołań składanych przez skazanego) powstał przy okazji rozpatrywania sprawy *Soeringa* przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, który odrzucił możliwość ekstradycji *Soeringa* do Stanów Zjednoczonych, opierając swoje orzeczenie na artykule 3 EKPC. *Soering*, któremu groziła kara śmierci, zmuszony byłby po wydaniu go do Wirginii do długoletniego przebywania w celi śmierci w oczekiwaniu na egzekucję. Biorąc pod uwagę jego wiek i stan psychiczny, w jakim znajdował się w chwili popełnienia przestępstwa²⁰, Trybunał zdecydował, że w jego przypadku wydanie stanowiłoby naruszenie przepisów konwencyjnych (art. 3). Trybunał stworzył w ten sposób precedens, który posłużył jako wskazówka dla wielu innych sądów.

Jednakże orzecznictwo w tej sprawie nie jest jednolite, gdyż odmiennie w podobnej kwestii orzekł Komitet Praw Człowieka ONZ. W sprawie *Kindler v. Canada* Komitet stwierdził, że: skoro przedłużający się okres przebywania w celi śmierci jest wynikiem korzystania przez skazanego z kolejnych środków apelacyjnych i próśb o ulaskawienia, to nie jest to przypadek naruszenia praw człowieka w postaci złamania zakazu okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania lub karania. W związku z tym nie może on uzasadniać odrzucenia wniosku o wydanie ściganej osoby²¹. Ten punkt widzenia podzielają sądy Stanów Zjednoczonych i Kanady. Ponadto złożyły zastrzeżenia zarówno do MPPOP jak i do Konwencji przeciwko torturom, w których wyłączyły możliwość takiej interpretacji tego artykułu.

Rozbieżność w orzecznictwie w tej kwestii stanowi źródło chaosu (*rich chaos of 'death-row' phenomenon*)²². Komitet Praw Człowieka twardo stoi na swoim stanowisku nie do-

---

rozpowszechnioną praktyką, a w ponad 80 krajach praktyki takie spowodowały zgon ofiar. Na podstawie Raportu *Amnesty International* wydanego w związku z kampanią przeciwko stosowaniu tortur 2000 r. ACT 40/16/00.

¹⁹ Zob. orzeczenie amerykańskiego Sądu Apelacyjnego w sprawie *Filartiga v. Pena-Irala*, 630 F. 2d 876, 880 (ed Cir. 1980).

²⁰ Szerzej: M. A. Nowicki, *Ekstradycja i tortury*, Rzeczpospolita z 28 października 1993 r.

²¹ *Kindler v. Canada*, CCPR/C/48/D/470/1991.

²² J. Dugard, C. Van der Wyngaert, *op. cit.*, s. 199.

puszczając żadnych wyjątków. Kwestią sporną dla zwolenników przyjęcia „*death row phenomenon*” za barierę ekstradycyjną jest to, czy w każdym wypadku będzie on wystarczająco usprawiedliwiał odmowę uwzględnienia wniosku ekstradycyjnego, czy też każdorazowo należy brać dodatkowo pod uwagę indywidualne okoliczności, takie jak w przypadku sprawy Soeringa. Wydaje się, że specyfika współpracy międzynarodowej, wymagająca dużej elastyczności regulujących ją norm, zmusza do przyjęcia stanowiska kompromisowego i dopuszczenia możliwości ekstradycji, jeśli przeciwko niej nie przemawiają żadne inne okoliczności²³.

(II) SPOSÓB WYKONANIA KARY ŚMIERCI JAKO PRZYCZYNA PRZEDŁUŻONEGO CIERPIENIA

Sposób wykonywania kary śmierci może w określonych przypadkach być uznany za przypadek okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania. Skutkować to może odmową dokonania ekstradycji. Przykładem jest sprawa Ng przeciwko Kanadzie²⁴, w rozstrzygnięciu której Komitet Praw Człowieka uznał, że dokonanie egzekucji przez uduszenie gazem, jakie jest praktykowane w Kalifornii, powoduje dodatkowe cierpienia, gdyż może trwać ponad 10 minut. Stanowi to ewidentne naruszenie art. 7 MPPOP²⁵. Niewątpliwie do tej samej kategorii należy wykonanie kary śmierci poprzez ukamienowanie, ponieważ ta forma egzekucji ma w swej istocie i na celu zadanie skazanemu długotrwałego cierpienia.

Należy zauważyć, że obydwa wyżej wymienione powody są podnoszone niejako „zastępczo” w razie niemożności użycia argumentu kary śmierci jako powodu odmowy wydania. Są one zatem wynikiem poszukiwań legalnego obejścia tego drażliwego problemu.

(III) KARY CIELESNE

Kategoria kar cielesnych została wykreślona z katalogu dopuszczalnych środków, jakie mogą być użyte w stosunku do osoby podejrzanej o popełnienie czynu zabronionego, a także z katalogu kar jakie mogą orzekać sądy. Zakaz ich stosowania wynika zarówno z prawa międzynarodowego (Konwencja przeciwko torturom oraz innemu okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, art. 1 ust. 1, jak również z prawa wewnętrznego wielu państw²⁶. Mimo to kary cielesne stosowane są nadal w wielu krajach²⁷. Wydaje się zatem, że ekstradycja do kraju, który nadal posługuje się tą formą karania może odbyć się tylko pod warunkiem złożenia przez państwo wnioskujące gwarancji, iż nie zostaną takie kary zastosowane. Przy okazji rozpatrywania kar cielesnych nie można zapomnieć

---

²³ Raport ILA z konferencji w Buenos Aires (1994), *op. cit.*, s.155.

²⁴ *Ng v. Canada*, CCPR/C/48/D/470/1991.

²⁵ *Report of the 66th Conference ILA*, Buenos Aires 1994 r. sek. 23.

²⁶ Art. 40 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., art. 143 § 1 kodeksu karnego wykonawczego, ustawa z 6 czerwca 1997 r., art. 32 kodeksu karnego, ustawa z 6 czerwca 1997 r.

²⁷ Z analizy raportów *Amnesty International* z lat 1997–2000 wynika, „iż najczęściej obecnie stosowaną metodą zadawania tortur i brutalnego traktowania przez funkcjonariuszy państwowych jest bicie, o czym donoszą raporty z ponad 150 krajów. Ludzie bici są pięściami, kijami, kolbami, batami, kijami bejsbolowymi, kablem elektrycznym”. Na podstawie Raportu *Amnesty International* wydanego w związku z kampanią przeciwko stosowaniu tortur 2000 r. ACT 40/16/00.

o stosowanych jeszcze w niektórych krajach azjatyckich karach polegających na fizycznym okaleczeniu skazanego (np. poprzez obcięcie rąk). Groźba zastosowania takiej kary w stosunku do ściganego musi niewątpliwie skutkować odmową wydania²⁸.

(IV) CIĘŻKIE WARUNKI ODBYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI

W tej kategorii naruszeń praw człowieka należy wymienić przepelnienie więzień, wymienione wyżej kary cielesne jako kary dyscyplinarne, którym podlegać mogą więźniowie, umieszczenie w ciemnej celi, zakuwanie w kajdany i łańcuchy, stosowanie kaftanów bezpieczeństwa czy też zmuszanie do pracy w szkodliwych warunkach. Opierając się na argumentach ciężkich warunków wykonywania kary pozbawienia wolności w kraju wzywającym, sądy amerykańskie kilkakrotnie odmawiały wydania osoby ściganej. Rozwiązaniem tego problemu mogłaby być wprowadzona w 1988 r. w Holandii instytucja „wydania warunkowego”²⁹, zgodnie z którą Holandia zgadza się na wydanie swojego obywatela pod warunkiem, że wróci on z powrotem do Holandii w celu wykonania orzeczonej kary. Niestety praktyka holenderska nie znalazła naśladowców w innych krajach.

(V) DRASTYCZNE METODY ŚLEDTCZE

Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że stosowanie tzw. metod trzeciego stopnia w czasie postępowania przygotowawczego w celu uzyskania zeznań od podejrzanych stanowi naruszenie zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania³⁰. Rodzi się pytanie czy wystarczającą przesłanką jest fakt stosowania takich metod w państwie wzywającym? Czy też muszą istnieć przesłanki rodzące przypuszczenie, iż takie metody zostaną zastosowane w tym konkretnym przypadku? Przesłankami takimi może być wcześniejsze zastosowanie takich metod w stosunku do osoby ściganej. Zważywszy na trudności, jakie napotykają próby badania systemu prawnego drugiego państwa przez sąd prowadzący postępowanie ekstradycyjne należy raczej w postępowaniu sądowym skupić się na konkretnym przypadku. Holenderski Sąd Najwyższy wypracował następującą praktykę. W przypadku gdy istnieje wysokie ryzyko zastosowania omawianych metod w stosunku do ściganej osoby, sąd orzeka o niedopuszczalności ekstradycji. Jeśli jednak zachodzi drugi z wymienionych przypadków, sąd pozostawia decyzję w gestii Ministra Sprawiedliwości³¹.

Zagadnienie stosowania drastycznych metod śledczych pozostaje również w związku z prawem do rzetelnego i uczciwego procesu.

(VI) KARA DOŻYWOTNIEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Kara bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności jest przewidziana w niektórych systemach prawnych jako jedyna kara za popełnienie określonej zbrodni. Orzekana jest bez względu na osobiste uwarunkowania sprawcy. W tym kontekście sąd państwa wezwanego może stanąć na stanowisku, że wydanie osoby ściganej, które z dużą dozą pewności będzie skutkowało orzeczeniem tej formy kary, może w konkretnym przypadku

²⁸ J. Dugard, Ch. Van der Wyngaert, *op. cit.*, s. 200.

²⁹ M. Płachta, *Zakaz ekstradycji obywatela polskiego w Konstytucji i kodeksie postępowania karnego z 1997 r.*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 3, s. 38.

³⁰ Irlandia przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, Ser. A, nr 25 (1978).

³¹ J. Dugard, Ch. Van der Wyngaert, *op. cit.*, s. 201.

przy uwzględnieniu osobistych uwarunkowań stanowić przypadek nieludzkiego traktowania. Będzie to w tym wypadku przeszkoda ekstradycyjna. Należy jednak podkreślić, że kara dożywotniego pozbawienia wolności może stać się przeszkodą ekstradycyjną tylko w oparciu o szczególne okoliczności dotyczące ściganego, jak jego stan fizyczny czy psychiczny, który w uznaniu organu państwa wezwanego nie pozwala na zastosowanie tak surowej kary³².

Jednak w pewnych okolicznościach kara ta może stanowić bezwzględną przeszkodę ekstradycyjną – mianowicie wówczas, kiedy norma prawa konstytucyjnego w państwie wezwanym wyraźnie zabrania orzekania kary dożywocia (a taki stan prawny występuje w wielu krajach Ameryki Łacińskiej).

D) DYSKRYMINACJA

Zakaz dyskryminacji po raz pierwszy został włączony do prawa ekstradycyjnego przez artykuł 3(2) Europejskiej konwencji o ekstradycji. Wspomniany przepis zabrania ekstradycji: „jeżeli Strona wezwana ma poważne podstawy do przypuszczenia, że wniosek o wydanie za przestępstwo pospolite został złożony w celu ścigania lub ukarania osoby ze względu na jej rasę, wyznanie, narodowość lub poglądy polityczne, albo że jej sytuacja może ulec pogorszeniu z jednej z tych przyczyn”. Ten katalog przyczyn odmowy ekstradycji został wzbogacony w ONZ-owskiej modelowej umowie ekstradycyjnej z 1990 r. o pochodzenie etniczne i płeć.

Należy zaznaczyć, że osoba ścigana ma zazwyczaj duże trudności w dowodzeniu, że w wyniku wydania stanie się ofiarą dyskryminacji. Inaczej sprawa przedstawia się w przypadku gdy państwo żądające oficjalnie dyskryminuje pewne kategorie osób, posługując się przy tym specjalnymi aktami prawa³³. Zazwyczaj jednak akty dyskryminacji są bardziej subtelne, dokonywane zwykle przez organy niższych instancji na niepisane polecenia lub za cichym przyzwoleniem organów nadrzędnych³⁴, często bez żadnej podstawy prawnej lub w oparciu o akty wewnętrzne. Takie przypadki są trudne do udowodnienia przez osobę ściganą, a z drugiej strony sądy prowadzące postępowanie ekstradycyjne dalekie są od chęci badania rzeczywistej sytuacji w państwie wzywającym, aby nie narazić się na oskarżenie o ingerencję w wewnętrzne sprawy drugiego państwa. Dodatkowym powodem bywa chęć pomocy zaprzyjaźnionemu państwu w nadziei odwzajemnienia się przez nie w podobnej sytuacji³⁵.

E) PRAWO DO RZETELNEGO I UCZCIWEGO PROCESU (*FAIR TRIAL*)

Prawo do bycia sądzonym przez uprawniony do tego sąd i prawo do rzetelnego procesu są jednymi z najważniejszych praw przysługujących oskarżonemu w demokratycznym państwie³⁶. Pierwsze z nich nie wymaga dyskusji, ponieważ żadna umowa ekstradycyjna nie

---

³² *ILA Report 1994: Report of 66th Conference of the International Law Association, Buenos Aires 1994*, s. 156.

³³ Przykłady historyczne to Trzecia Rzesza i ustawy norymberskie czy Republika Południowej Afryki z funkcjonującym tam do niedawna systemem apartheidu.

³⁴ Np. liczne przypadki dyskryminacji Czezeńców w Rosji, Palestyńczyków w Izraelu.

³⁵ J. Dugard, Ch. Van der Wyngaert, *op. cit.*, s. 202.

³⁶ M. Plachta, *Prawnomiędzynarodowe i konstytucyjne podstawy ochrony praw oskarżonego w procesie karnym*, Gdańskie Studia Prawnicze 1999, t. IV, s. 15–52.

pozwala na uwięzienie bez wyroku skazującego na karę pozbawienia wolności, wyjąwszy oczywiście tymczasowe aresztowanie. Natomiast przestrzeganie drugiego prawa nie jest już takie proste w związku z szerokim zakresem spraw, które wchodzą w jego zakres. Różnice wynikające zarówno z charakteru postępowania karnego (inkwizycyjne lub kontradyktoryjne), a także багаż doświadczeń historycznych i kulturowych powodują dość zróżnicowaną interpretację tych samych pojęć³⁷.

Punktem zwrotnym w rozumieniu znaczenia naruszeń prawa do rzetelnego procesu była sprawa *Soeringa*. Trybunał stwierdził, że można odmówić wydania w sytuacji, gdy ścigany stał się ofiarą naruszenia lub istnieje ryzyko rażącego naruszenia prawa do rzetelnego procesu w państwie wzywającym³⁸.

Konwencje praw człowieka zawierają katalogi minimalnych wymogów jakie musi spełniać postępowanie sądowe, aby można było określić je mianem rzetelnego³⁹. Problem pojawia się w momencie, gdy sąd państwa wezwanego ma ocenić, czy istnieje ryzyko wystąpienia naruszenia, bo jak można z góry przewidzieć czy osoba wydana zostanie prawidłowo poinformowana o zarzutach oskarżenia, czy zostanie dany jej wystarczający czas na przygotowanie obrony, czy będzie sądzony bez zbędnej zwłoki, czy zapewnione zostanie jej prawo do korzystania z pomocy obrońcy, zachowana zostanie zasada „równości broni”, czy będzie mogła skorzystać z pomocy tłumacza, gdy będzie to konieczne, oraz że nie zostanie zmuszona do zeznawania przeciwko sobie lub przyznania się do winy? Czy przestrzeganie tych praw może być stwierdzone dopiero po przeprowadzeniu postępowania sądowego? Na takim stanowisku stoi Komitet Praw Człowieka. Czy też dopuścić podnoszenie przez oskarżonego dowodów występowania naruszeń w oparciu o raporty organizacji pozarządowych⁴⁰, które ukazują kwestię naruszeń praw człowieka w państwie wzywającym. W kontekście powyższych trudności właściwą wydaje się być droga, którą poszedł Trybunał w sprawie *Soeringa*. Zatem tylko ryzyko **rażącego** naruszenia prawa do rzetelnego procesu może rodzić skutek w postaci odmowy przeprowadzenia ekstradycji.

Należy jeszcze zastanowić się, jakim naruszeniom można nadać miano rażących? W literaturze zostały wysunięte następujące propozycje: powołanie trybunału specjalnego (*ad hoc*) dla osądzenia ściganego; oczywiste podporządkowanie systemu wymiaru sprawiedliwości władzy wykonawczej w państwie wzywającym; uniemożliwienie skorzystania z pomocy obrońcy; brak elementarnych środków obrony ściganego; w przypadkach retroaktywnego działania prawa karnego na niekorzyść oskarżonego⁴¹. Przykłady można by mno-

³⁷ A. Redelbach, *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości*, Toruń 2000, s. 293 i n.

³⁸ „In circumstances where the fugitive has suffered or risks suffering a flagrant denial of a fair trial in the requesting country”.

³⁹ Międzynarodowe Pakty Praw Obywatelskich i Politycznych – art. 14, Europejska Konwencja Praw Człowieka – art. 6, Amerykańska Konwencja Praw Człowieka – art. 8, Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów – art. 7.

⁴⁰ Np. *Amnesty International*.

⁴¹ S. Trechsel, *The Role of Organs Controlling Human Rights in the Field of International Cooperation*, (w:) *Principles and Procedures for a New Transnational Criminal Law*, red. A. Eser, O. Lagodny, Freiburg 1992, s. 658.

żyć, wiele pytań wymaga badań i jest polem do popisu dla obrońców osób, które mają podlegać ekstradycji⁴².

Kolejną kwestią jest odmiennosc procesu inkwizycyjnego i kontradyktoryjnego. Sąd państwa wezwanego nie jest zwykle w stanie, ani nie jest zainteresowany wnikliwym badaniem, opartego na odmiennym modelu, postępowania karnego w państwie wzywającym⁴³, gdyż dysponuje ograniczonymi środkami, brak mu wiedzy w tym zakresie, powodowałoby to przedłużenie postępowania. Może to powodować konsekwencje dwojakiego rodzaju. Sąd, nie zważając na potencjalne naruszenia, wydaje skazanego, który następnie staje się ofiarą nierzetelnego procesu, albo sąd odmawia wydania, na czym może ucierpieć wymiar sprawiedliwości oraz może skutkować to napięciami międzynarodowymi, gdyż państwo wzywające może poczuć się urażone negatywną oceną swojego systemu prawa, powołując się przy tym na naruszenie prawa międzynarodowego jeśli oba państwa łączy umowa ekstradycyjna.

Różnice dobrze uwidaczniają się przy badaniu zasady „równości broni”. Prawnicy z kręgu krajów *common law* interpretują art. 14 pkt 3 lit. e MPPOP jako nienaruszalne prawo do krzyżowego przesłuchania świadków (*cross examination*), tj. oskarżenia i obrony, podczas gdy systemy oparte na prawie kontynentalnym często tego prawa nie przyznają. Europejski Trybunał Praw Człowieka stanął na stanowisku, że odpowiednik tej normy zawarty w art. 6 pkt 3 lit. d nie zawiera tej gwarancji⁴⁴. Zresztą logiczną konsekwencją podejścia prawników anglosaskich, tj. wymagania *cross examination* również w postępowaniu ekstradycyjnym, stałoby się zupełne zablokowanie możliwości wydania ściganych z państw systemu *common law* do państw systemu kontynentalnego.

F) PRAWO DO PRYWATNOŚCI I PRAWO DO ŻYCIA W RODZINIE

Zarzut, że ekstradycja naruszy prawo do prywatności i do życia w rodzinie jest szczególnie często podnoszony przez ściganych. Jednakże same konwencje, które przyznają to prawo, pozwalają na jego ograniczenie (np. art. 9 MPPOP, art. 15 EKPC), a ekstradycja zakończona prawomocnym skazaniem jest właśnie jedną z dopuszczalnych form takiego ograniczenia, niezbędną dla ochrony porządku publicznego w demokratycznym społeczeństwie⁴⁵. W sprawie *X przeciwko Bundesrat für Polizeiwesen*⁴⁶ Szwajcarski Trybunał Federalny opierając się na orzecznictwie byłej Europejskiej Komisji Praw Człowieka odrzucił taki zarzut uzasadniając swoje orzeczenie tym, że bez względu na to, gdzie X zostałby skazany, jego prawo do prywatności i tak zostałoby ograniczone⁴⁷.

Niewątpliwie uznanie naruszenia prawa do prywatności i prawa do życia w rodzinie za przeszkodę uniemożliwiającą ekstradycję doprowadziłoby do paraliżu międzynarodowej współpracy w sprawach karnych, przynajmniej na obecnym etapie rozwoju prawa ekstradycyjnego. W tym wypadku ponownie jako rozwiązanie można wskazać holenderską insty-

⁴² Np. uchybienia w postępowaniu przygotowawczym, wydanie wyroku pod nieobecność oskarżonego.

⁴³ J. Dugard, Ch. Van der Wyngaert, *op. cit.*, s. 204.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ G. Gilbert, *Aspects of Extradition Law*, Nijhoff Dordrecht 1991, s. 89.

⁴⁶ *X p-ko Bundesamt für Polizeiwesen*, ATF 117 Ib 210 (1991).

⁴⁷ J. Dugard, Ch. Van der Wyngaert, *op. cit.*, s. 204–205.

tucję „wydania warunkowego”. Rozpowszechnienie jej bez wątpienia zmniejszyłoby dolegliwość związaną z wykonywaniem kary pozbawienia wolności⁴⁸.

3. Prawa człowieka jako nowa i odrębna przeszkoda ekstradycyjna?

Należy zdecydowanie podkreślić, że nie można podnosić zarzutu ogólnego łamania praw człowieka jako przeszkody ekstradycyjnej *sui generis*. Duże zróżnicowanie charakteru, zakresu derogacji praw człowieka, a także zróżnicowanie interpretacji i stosowania poszczególnych praw powodują istotne różnice w zakresie jaki państwa przyznają poszczególnym z nich. Wspominany na wstępie podział praw człowieka na trzy kategorie tłumaczy niemożność uznania dowolnego naruszenia praw człowieka za barierę ekstradycyjną. Przeciwnie podejście do tego zagadnienia, połączone z prawem aktywnego udziału ściganego w postępowaniu ekstradycyjnym, spowodowałoby załamanie współpracy międzynarodowej w ściganiu osób podejrzanych o popełnienie czynów zabronionych. Zwolennicy tego postępowania powołują się na normę zawartą w większości konwencji praw człowieka stanowiącą, że państwo-strona takiej konwencji zapewni przestrzeganie wszystkich zawartych w niej praw, w stosunku do wszystkich osób przebywających na jego terytorium⁴⁹. Jednak takie rozumienie przestrzegania konwencji rodziłoby naruszenia innych zobowiązań międzynarodowych ciążyących na państwie, zwłaszcza zobowiązujących do zwalczania przestępczości międzynarodowej oraz ścigania i karania sprawców naruszeń praw człowieka⁵⁰. Zmusza to do poszukiwania „złotego środka” pomiędzy obowiązkiem skutecznego zwalczania przestępczości a obowiązkiem całościowej ochrony praw człowieka. Temu właśnie celowi ma służyć rozwój nowoczesnego prawa ekstradycyjnego⁵¹.

Wiele naruszeń praw człowieka (np. tortury) stanowi bezwzględna i niepodważalna przeszkodę ekstradycyjną, inne (np. prawo do rzetelnego procesu) w zależności od okolicz-

⁴⁸ Niejednokrotnie jednak więźniowie wolą odbywać karę pozbawienia wolności w kraju skazania w związku z nieporównywalnymi różnicami w warunkach jej odbywania w stosunku do kraju ojczystego. Zob. M. Płachta, *Przekazywanie skazanych między państwami w celu wykonania kary*, Prokuratura i Prawo 1997, nr 3, s. 21.

⁴⁹ Międzynarodowe Pakty Praw Obywatelskich i Politycznych – art. 2; Europejska Konwencja Praw Człowieka – art. 1, Amerykańska Konwencja Praw Człowieka – art. 1; Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów – art. 1.

⁵⁰ Amerykańska Komisja Praw Człowieka stwierdziła, że amnestie ogłoszone w Urugwaju i Argentynie stanowiły naruszenie Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka, gdyż chroniły one sprawców tych naruszeń przed słusznym oskarżeniem i karą. *Inter-Am. C.H.R. Report No. 29/92, OEA/Ser.L./V/11.82, doc 25 (1992)* (Urugwaj); *Inter-Am. C.H.R. Report No. 28/92, OEA/Ser.L./V/11/82, doc. 24 (1992)* (Argentyna).

⁵¹ Przykładem są działania podejmowane na forum Unii Europejskiej w celu modernizacji systemu ekstradycyjnego. Zob. M. Płachta, *Konwencja o uproszczonej procedurze ekstradycyjnej między państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Komentarz*; tenże: *Konwencja w sprawie ekstradycji między państwami członkowskimi Unii Europejskiej opracowana na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej. Komentarz*, (w:) *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie*, t. III: Dokumenty karne, red. E. Zielińska, Warszawa 2000, s. 23 i 71.

ności mogą spowodować odmowę wydania. Jeszcze inne (np. prawo do życia w rodzinie) nie są przeszkodą do przekazania ściganego państwu wzywającemu. To zróżnicowanie, jak wyżej zaznaczono, nie pozwala na podnoszenie ogólnego zarzutu naruszania praw człowieka w państwie wzywającym jako przeszkody ekstradycyjnej w państwie wezwanym⁵². Warto więc na koniec przytoczyć opinię Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Soeringa*: art. 1 EKPC (gwarantujący każdemu prawa i wolności w obrębie terytorium państw stron) nie może być interpretowany w sposób uzasadniający ogólną zasadę, zgodnie z którą – niezależnie od zobowiązań traktatowych w zakresie ekstradycji – państwo wezwane nie może wydać ściganego zanim się nie upewni, że wszelkie warunki oczekujące *extraditura* w państwie wzywającym w pełni i całej rozciągłości odpowiadają gwarancjom zawartym w Konwencji⁵³.

---

⁵² *ILA Report 1996: Report of 67th Conference of the International Law Association, Helsinki 1996*, s. 226.

⁵³ *Soering, op. cit.*, § 86.